

Προς μία αυτόνομη μάθηση

Ιωάννης Παναγάκος
Δρ., Σχολικός Σύμβουλος Π.Ε.

Χαρίκλεια Τζανάκη
Master στις Επιστήμες της Αγωγής, Σχολική Σύμβουλος Π.Ε.

Εισαγωγή

Μία από τις βασικές αποστολές του σχολείου πρέπει να είναι η αυτονόμηση του μαθητή όσον αφορά τη μάθησή του, και τούτο γιατί η οικοδόμηση της γνώσης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εμπειρίες, τα βιώματα, τις προτιμήσεις και τα ενδιαφέροντά του. Ωστόσο, όμως, προκύπτει η ερώτηση: «Τι είναι η αυτονομία στη μάθηση;». Αυτονομία στη μάθηση σημαίνει οι μαθητές να αναλαμβάνουν περισσότερο έλεγχο για τη μάθησή τους στην τάξη και έξω από αυτή.

Η έννοια της αυτονομίας αντιτίθεται σε αυτές της εξάρτησης και του εξαναγκασμού, στις οποίες είναι «προσδεδεμένος» ο μαθητής με αποτέλεσμα να στερείται της ελευθερίας του και να υπακούει τυφλά στο «νόμο» ή τις εντολές του εκπαιδευτικού.

Πριν εξετάσουμε, όμως, τους παράγοντες εκείνους οι οποίοι επηρεάζουν την ανάπτυξη της αυτονομίας του μαθητή στη διδακτική πράξη, θεωρούμε σκόπιμο να κάνουμε μία σύντομη αναφορά στις βασικές ικανότητες που συμβάλλουν στην αυτονομία του ατόμου, σύμφωνα με τον Perrenoud (2002).

Βασικές ικανότητες που συμβάλλουν στην αυτονομία του ατόμου

Ο Perrenoud (2002) αναγνωρίζει οκτώ βασικές ικανότητες που επιτρέπουν στο άτομο να οικοδομεί και να υπερασπίζει την αυτονομία του στα διάφορα κοινωνικά πεδία. Οι ικανότητες αυτές είναι:

1. Να ξέρει να αναγνωρίζει, να αξιολογεί και να αξιοποιεί τις πηγές του, τα δικαιώματά του, τα όριά του και τις ανάγκες του.
2. Να ξέρει, ατομικά ή ομαδικά, να καταρτίζει σχέδια, να τα κατευθύνει και να αναπτύσσει στρατηγικές.
3. Να ξέρει να αναλύει καταστάσεις, σχέσεις και δυναμικά πεδία με συστημικό τρόπο (δηλαδή να εξετάζει την αλληλεπίδραση και την αλληλεξάρτηση ενός

συνόλου στοιχείων).

4. Να ξέρει να συνεργάζεται, να συμμετέχει στην ομάδα και να αναλαμβάνει ηγετικό ρόλο.
5. Να ξέρει να οικοδομεί και να εμπυχώνει ανθρώπινο δυναμικό και συνολικά συστήματα δράσης δημοκρατικού τύπου.
6. Να ξέρει να χειρίζεται και να ξεπερνά συγκρούσεις.
7. Να ξέρει να λειτουργεί με κανόνες, να τους χρησιμοποιεί και να τους επεξεργάζεται.
8. Να ξέρει να οικοδομεί κανόνες που υπερβαίνουν πολιτιστικές διαφορές.

Όταν οι παραπάνω ικανότητες, μεμονωμένες ή συνδυαστικά, χαρακτηρίζουν τη δράση και τις ενέργειες ενός ατόμου, συμβάλλουν στη διαφοροποίηση της συμπεριφοράς του στον κοινωνικό του χώρο.

Η ανάπτυξη της αυτονομίας πρέπει να αποτελεί βασικό ζήτημα γι' αυτούς που ασχολούνται με την εκπαίδευση των μαθητών. Ο ρόλος του σχολείου δεν είναι να επιβάλει ένα μοναδικό μοντέλο για τον κόσμο, αλλά να βοηθήσει κάθε μαθητή να γνωρίσει ποια «δόση» αυτονομίας έχει ανάγκη για να ζήσει και με ποια μέσα μπορεί να την εξασφαλίσει (Perrenoud, 2000).

Παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη της αυτονομίας του μαθητή στη διδακτική πράξη

Αρκετοί είναι οι παράγοντες που εμπλέκονται στην ανάπτυξη της αυτονομίας του μαθητή στη διδακτική πράξη (Zimmerman, Bonner & Kovich, 1996· Perrenoud, 1994). Ανάμεσα σ' αυτούς προκρίναμε (1) το ρόλο του εκπαιδευτικού, (2) τις μεθόδους διδασκαλίας και (3) τις τεχνικές που αφορούν την ανάγνωση και τη σύνθεση κειμένων, παράγοντες για τους οποίους κάνουμε ειδική αναφορά στη συνέχεια.

1. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Αναμφισβήτητα, ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι καθοριστικής σημασίας για τη μάθηση του μαθητή. Ειδικότερα, όσον αφορά την αυτονομία στη μάθηση του μαθητή, ο εκπαιδευτικός έχει έναν ιδιαίτερο ρόλο (Zimmermann-Asta, 2002· Brunot & Grosjean, 1999), καθώς είναι εκείνος που πρέπει με συγκεκριμένες διδακτικές ενέργειες να συμβάλει στην αυτόνομη μάθηση.

Έτσι, ο εκπαιδευτικός μπορεί να οδηγήσει στην αυτονομία τους μαθητές με το να επιδιώκει:

- να τους καθοδηγεί και να τους ενθαρρύνει,
- να τους ενισχύει εποικοδομητικά, ώστε να βελτιώνουν βήμα-βήμα τις δεξιότητές τους,
- να τους βοηθά, ώστε να ελέγχουν και να ερμηνεύουν τα αποτελέσματά τους,
- να προκαλεί καταστάσεις που επιτρέπουν την κινητοποίηση και παρακίνησή τους,

- να καλλιεργεί τη δημιουργικότητά τους,
- να αναπτύσσει την κριτική σκέψη τους,
- να ενθαρρύνει την επιμονή των μαθητών στη διερεύνηση ενός θέματος,
- να αναγνωρίζει και να δέχεται το δικαίωμα του λάθους,
- να λαμβάνει υπόψη του τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των μαθητών,
- να δημιουργεί κατάλληλα περιβάλλοντα μάθησης γι' αυτούς,
- να θέτει στη διάθεση των μαθητών ποικίλο παιδαγωγικό υλικό,
- να ζητά από αυτούς να κινούνται αποτελεσματικά, δηλαδή να σκέπτονται, να ενεργοποιούνται, να παρατηρούν, να συμπεραίνουν.

Πιο συγκεκριμένα, ο εκπαιδευτικός μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη της αυτονομίας των μαθητών με τις παρακάτω ενέργειές του:

➤ **Να αναθέτει υπευθυνότητες στους μαθητές**

- Να ορίζει εργασίες στους μαθητές, τις οποίες και θα επιβλέπει.
- Να τους αναθέτει διάφορες «εργασίες» (μοίρασμα τετραδίων, επιμέλεια της αίθουσας κ.λπ.), οι οποίες προάγουν τη συλλογική λειτουργία της τάξης.
- Να παρέχει σ' αυτούς ευκαιρίες για συνεργασία και αλληλοβοήθεια.

➤ **Να προσφέρει στους μαθητές δυνατότητες για επιλογές και πρωτοβουλίες**

- Ο εκπαιδευτικός καλό είναι να δίνει διαβαθμισμένες δραστηριότητες στους μαθητές, ώστε να φτάνουν σταδιακά στο στόχο τους.
- Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ζητά μερικές φορές να βρουν οι ίδιοι οι μαθητές τα μέσα για να διεκπεραιώσουν μια εργασία.
- Ο εκπαιδευτικός πρέπει να ενθαρρύνει και να αξιοποιεί τις θετικές πρωτοβουλίες των μαθητών του.

➤ **Να αξιοποιεί την εργασία και τις θετικές συμπεριφορές των μαθητών**

Ο εκπαιδευτικός πρέπει:

- να σημειώνει με συστηματικό τρόπο την πρόοδο των μαθητών του·
- να εκφράζει την ικανοποίησή του για τα αποτελέσματα των μαθητών του·
- να αμείβει τις προσπάθειες και τις επιτυχίες των μαθητών του.

2. Μέθοδοι διδασκαλίας που οδηγούν στην αυτονομία

Η ανάπτυξη της αυτονομίας του μαθητή μπορεί να διευκολυνθεί μέσα από μεθόδους διδασκαλίας (Perrenoud, 1999· Ματσαγγούρας, 2002· Panagakos, 1999), όπως είναι οι παρακάτω:

• **Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία**

Η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη της αυτονομίας του μαθητή, γιατί του παρέχει τη δυνατότητα να δρα τόσο ατομικά, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες, όσο και συλλογικά, επηρεάζοντας τις αποφάσεις των μελών της ομάδας.

Στην πρώτη περίπτωση ο μαθητής ασχολείται μέσα σε ζώνες, στις οποίες παραμένει κύριος της δράσης του ή τουλάχιστον ενός μέρους αυτής. Στη δεύτερη περίπτωση ο μαθητής με συγκεκριμένους τρόπους μπορεί να εισακουέται στην

ομάδα και να επηρεάζει τις συνολικές αποφάσεις, ώστε να μπορεί να αναγνωρίζεται.

- **Σχέδιο εργασίας (project)**

Μία άλλη μέθοδος διδασκαλίας η οποία στηρίζεται στην ομαδοσυνεργατική προσέγγιση και διευκολύνει την ανάπτυξη της αυτονομίας των μαθητών είναι το σχέδιο εργασίας (project), στο οποίο οι μαθητές πρέπει:

- να εντοπίζουν, να οργανώνουν και να χρησιμοποιούν την κατάλληλη πληροφορία·
- να σχεδιάζουν την πορεία μάθησης καθορίζοντας το σκοπό και τα μέσα για την υλοποίησή του·
- να αξιολογούν τα αποτελέσματα των στρατηγικών τους, να προσαρμόζονται σε διαφορετικές καταστάσεις και, αν κρίνουν απαραίτητο, να αναθεωρούν τους στόχους τους και τις στρατηγικές τους.

- **Διαφοροποιημένη διδασκαλία**

Μία άλλη προσέγγιση η οποία συντελεί στην αυτονομία του μαθητή είναι η διαφοροποιημένη διδασκαλία, σύμφωνα με την οποία τόσο οι καλοί όσο και οι αδύνατοι μαθητές εργάζονται με το δικό τους ρυθμό. Ειδικά οι τελευταίοι καλούνται να ξεπεράσουν αυτό που οι ίδιοι πιστεύουν ότι είναι τα όριά τους και να μην τείνουν να «κλείνονται» στην εικόνα που έχουν σχηματίσει για τον εαυτό τους.

Εδώ αξίζει να αναφέρουμε ότι οι υπέρμαχοι του πλουραλισμού αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι η διαφοροποιημένη διδασκαλία επιτρέπει στον κάθε μαθητή να βρει «παπούτσι στο πόδι του», χωρίς ωστόσο να διαφοροποιούνται οι σκοποί της μάθησης.

3. Πρακτικές που συντείνουν στην αυτονομία

Εκτός από το ρόλο του εκπαιδευτικού και τις μεθόδους διδασκαλίας, υπάρχουν και πρακτικές (Zimmerman, Bonner και Kovach, 1996) οι οποίες μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυξη της αυτονομίας του μαθητή.

- **Πρακτικές ανάγνωσης κειμένων**

- Διαλεύκανση των δυσκολιών που αντιμετωπίζει ο μαθητής. Επιβράδυνση του ρυθμού της ανάγνωσης, για να είναι περισσότερο προσεκτικός, κατόπιν επαλήθευση και ξαναδιάβασμα του συγκεκριμένου τμήματος στο οποίο δυσκολεύεται.
- Αυτοερώτηση. Ερωτήσεις που θέτει ο ίδιος ο μαθητής στον εαυτό του με σκοπό να κατανοήσει το κείμενο σε βάθος. Π.χ.: «Γιατί αυτό είναι αλήθεια;», «Ποια είναι τα στοιχεία του κειμένου τα οποία μας επιτρέπουν να επιβεβαιώσουμε αυτό;».
- Πρόβλεψη για αυτό που θα ακολουθήσει. Ο μαθητής σταματά κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης προκειμένου να προβλέψει αυτό που ο συγγραφέας θα α-

ναφέρει ή θα συμπεράνει στη συνέχεια.

• Πρακτικές σύνθεσης κειμένων

- Ανακάλυψη της κεντρικής ιδέας. Ο μαθητής αναλύει τις παραγράφους του κειμένου και προσπαθεί να εντοπίσει την κεντρική ιδέα κάθε παραγράφου.
- Με τις κεντρικές ιδέες των παραγράφων ο μαθητής προσπαθεί να συνθέσει ένα κείμενο αποφεύγοντας όσο το δυνατόν τις περιττές πληροφορίες.
- Σύνδεση του κειμένου με αποκτηθείσες γνώσεις. Ο μαθητής καλείται να συνδέσει τις παρούσες ιδέες του κειμένου με πληροφορίες που έχουν αποθηκευτεί στην μνήμη του, με αναλογίες, παραδείγματα, συγκρίσεις.
- Πρόχειρη γραφή: Η συνήθεια να ξαναγράφει κείμενα αποκτιέται σιγά-σιγά, στο μέτρο που συνειδητοποιεί τις δυσκολίες της γραπτής έκφρασης, και οι εργασίες είναι όλο και πιο δύσκολες. Το πρόχειρο είναι ένα αναγκαίο στάδιο στη διαδικασία της γραφής. Καλό είναι ο εκπαιδευτικός να δείχνει στους μαθητές τα πρόχειρα συγγραφέων.
- Πλάνα και οργανογράμματα: Είναι πρακτικές που επιτρέπουν στον μαθητή να συνδέει σχέσεις ανάμεσα σε ιδέες και γεγονότα.
- Μίμηση ειδικών: Η πρακτική αυτή στοχεύει στην αναζήτηση ενός έργου κάποιου συγγραφέα το οποίο θα λειτουργεί ως μοντέλο, και θα προσπαθεί να μιμηθεί το ύφος του.
- Έλεγχος της ποιότητας του κειμένου από ένα συμμαθητή: Η πρακτική αυτή αποβλέπει στο να προσφέρει ο συμμαθητής μια ανατροφοδότηση πάνω στις διαφορετικές πτυχές του κειμένου.
- Αυτοέλεγχος του κειμένου: Η πρακτική αυτή στοχεύει στο να εξετάσουμε το πρόχειρο θέτοντας μια σειρά από ερωτήσεις, όπως: υπάρχει πρόλογος; υπάρχει συμπέρασμα; έφτασα στο βασικό μου στόχο; το κείμενό μου είναι σαφές; έδωσα επεξηγηματικά παραδείγματα για τα βασικά σημεία; κ.τ.ό.

• Τεχνικές για το κράτημα των σημειώσεων

- Να γράφουν τα βασικά νοήματα και τα στοιχεία στα οποία στηρίζονται. Να εντοπίζουν και να σημειώνουν τις ανακεφαλαιώσεις. Να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στις λέξεις-φράσεις «κλειδιά».
- Σκελετοί (γραμμικά πλάνα) οι οποίοι αποτελούνται από πρωτεύοντα και δευτερεύοντα σημεία, κάτω από τα οποία υπάρχει χώρος, ώστε ο μαθητής να τα αναλύει, να τα αποσαφηνίζει και να τα συμπληρώνει.
- Γραφήματα και άλλα οπτικά σχήματα (π.χ. οργανογράμματα, εννοιολογικοί χάρτες, μήτρες δύο διαστάσεων κ.ά.). Η πρακτική αυτή επιτρέπει στον μαθητή να οπτικοποιεί τις πληροφορίες και να τις συνδέει μεταξύ τους.
- Το σύστημα Cornell. Αποτελείται από μία κάθετη κολόνα (γραμμή), η οποία χωρίζει τη σελίδα σε δύο μέρη. Το ένα μέρος χρησιμοποιείται για να κρατάμε σημειώσεις και το άλλο μέρος για να τροποποιούμε τις σημειώσεις μας.
- Μελέτη με συμμαθητή: Σύμφωνα με αυτή την πρακτική, ο μαθητής αναζητεί ένα συμμαθητή του, με τον οποίο μπορεί να συγκρίνει τις σημειώσεις του μα-

θήματος. Οι δύο μαθητές ελέγχουν ο ένας τον άλλο σε πιθανές ερωτήσεις με σκοπό την αξιολόγηση της προετοιμασίας τους.

4. Αυτοαξιολόγηση

Η αυτοαξιολόγηση αποτελεί μια βασική διαδικασία, η οποία συνιστά προϋπόθεση για την αυτονομία της μάθησης. Δεν νοείται, δηλαδή, αυτόνομη μάθηση χωρίς αυτοαξιολόγηση, για την οποία θα πρέπει, φυσικά, να καταρτίζονται οι εκπαιδευτικοί στις πανεπιστημιακές σχολές.

Για τον όρο αυτοαξιολόγηση έχουν δοθεί κατά καιρούς διάφοροι ορισμοί. Στη συνέχεια παραθέτουμε μερικούς από αυτούς:

- «Η αυτοαξιολόγηση ορίζεται ως ένας διάλογος του ατόμου με τον εαυτό του» (Nunziati, 1990, σ. 51).
- Πρόκειται για μεταγνωστική σκέψη που ενεργοποιεί στο άτομο την αυτορρύθμιση: Τι ξέρω να κάνω; Τι μπορώ να τροποποιήσω; (Allal, 1993).
- «Η αυτοαξιολόγηση μπορεί να οριστεί ως μια αυτο-ερώτηση» (Vial, 1997, σ. 7).
- Η αυτοαξιολόγηση είναι «μία διαδικασία διαφοροποίησης αναφορικά με την πράξη ενός υποκειμένου, που το οδηγεί να ρωτά, να ρυθμίζει και να τροποποιεί την πράξη του (Campanale, 1997).
- Η αξιολογική δεξιότητα μαθαίνεται: Είναι μια εργασία πάνω στον εαυτό μου για ενσυνείδητη κριτική (Donnadieu, Genthon & Vial, 1998).

Ειδικότερα, όσον αφορά την αυτοαξιολόγηση στη διδακτική πράξη, αυτή «αναπτύσσεται από τον εκπαιδευτικό μέσα από την παρώθηση, η οποία παραχωρεί στον μαθητή αρκετή ελευθερία για να μπορεί να μαθαίνει και να αξιολογεί τον ίδιο του τον εαυτό» (Pillonel & Roullier, 2001, σ. 3). Με την ενεργοποίηση των αυτοαξιολογικών διαδικασιών ο εκπαιδευτικός θέτει τον μαθητή σε ενεργητική συμμετοχή όσον αφορά τη διαδικασία της μάθησης. Αντίθετα, όταν ο εκπαιδευτικός έχει διαφορετικό προσανατολισμό και στερεί από τον μαθητή την αυτονομία, είναι σαν να του περιορίζει τη δυνατότητα να καταρτίζεται από τον ίδιο του τον εαυτό. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να βοηθήσει τον μαθητή να αναπτύξει τη δεξιότητα της αυτοαξιολόγησης στην πράξη, η οποία θα συμβάλει σε μια ουσιαστική μάθηση και θα τον καταστήσει ικανό να τολμά και να επιβεβαιώνει την ταυτότητά του χωρίς να αποκρύπτει τη διαφορετικότητά του.

Κλείνοντας, πρέπει να τονιστεί ότι η αυτονομία δεν είναι ένα άρθρο πίστης, ένα προϊόν έτοιμο για χρήση ή απλώς μια προσωπική ιδιότητα ή ένα χαρακτηριστικό. Η αυτόνομη μάθηση, όπως προαναφέραμε, επιτυγχάνεται όταν έχουμε κατάλληλες μεθόδους διδασκαλίας, συγκεκριμένες διδακτικές ενέργειες και πρακτικές από την πλευρά του εκπαιδευτικού.

Θα πρέπει να επισημάνουμε, ωστόσο, ότι οι μαθητές, για να φτάσουν στην αυτονομία, πρέπει να ακολουθούν συγκεκριμένα μονοπάτια, πράγμα το οποίο ισοδυναμεί με την ύπαρξη ενός εκπαιδευτικού ο οποίος είναι υποχρεωμένος να

δείχνει τον τρόπο εργασίας. Με άλλα λόγια, αυτόνομη μάθηση δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση μάθηση χωρίς τον εκπαιδευτικό.

Βιβλιογραφία

- Allal, L. (1993). Régulations métacognitives: quelle place pour l'élève dans l'évaluation formative?. In L. Allal – D. Bain – P. Perrenoud, *Evaluation Formative et Didactique du Français*, pp. 81-98, Delachaux et Niestlé.
- Brunot, R. & Grosjean, L. (1999). *Apprendre ensemble: pour une pédagogie de l'autonomie*. Grenoble: CRDP.
- Campanale, F. (1997). "Autoévaluation et transformations de pratiques pédagogiques". *Mesure et Evaluation en Education*, Vol. 20, No 1, p. 1-24.
- Donnadieu, B. – Genthon, M. – Vial, M. (1998). *Les théories de l'apprentissage. Quel usage pour les cadres de santé?* Paris: InterEditions, Masson.
- Zimmerman, B. – Bonner, S. – Kovach, R. (1996). *Developing Self-Regulated Learners. Beyond Achievement to Self-Efficacy*. American Psychological Association (μτφρ. στα γαλλικά από την C. Pagnouille) (2000), *Des Apprenants Autonomes. Autorégulation des Apprentissages*. Bruxells: De Boeck.
- Zimmermann-Asta, M.-L. (2002). Apprentissage par l'autonomie. *Résonances*, Septembrer, No 1, pp. 4-5.
- Ματσαγγούρας, Η. (2002). *Η Διαθεματικότητα στη Σχολική Γνώση: Εννοιοκεντρική Αναπλαισίωση και Σχέδια Εργασίας*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Ματσαγγούρας, Η. (2005). *Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και μάθηση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Nunziati, G. (1990). "Pour construire un dispositif d'évaluation formatrice", *Cahiers Pédagogiques: Apprendre*, No 280, Janv., pp. 48-64.
- Panagakos, I.S. (1999). *Changes in the Attitudes and Behaviour of Primary Pupils while Moving from Traditional Class Teaching to Group Work* (unpublished Ph.D. thesis). London: King's College, University of London.
- Perrenoud, Ph. (1994). *Métier d'élève et sens du travail scolaire*. Paris: ESF.
- Perrenoud, Ph. (1999). *La clé des champs: essai sur les compétences d'un acteur autonome. Ou comment ne pas être abuse, aliene, domine ou exploite lorsqu' on n'est ni riche, ni puissant*, Université de Genève, Faculté de psychologie et des sciences de l'éducation.
- Perrenoud, Ph. (2000). "L'autonomie au travail: déviance déloyale, initiative vertueuse ou nouvelle norme?" *Cahiers Pédagogiques*, No 384, pp. 14-19.
- Perrenoud, Ph. (2002). "L'autonomie, une question de compétence?" *Résonances*, No 1, Septembre, pp.16-18.
- Pillonel, M. – Roullier J. (2001). "Faire appel à l'auto-évaluation pour développer l'autonomie de l'apprenant", *Cahiers Pédagogiques*, no. 393.
- Schunk, D.H. – Zimmerman, B.J. (eds) (1998). *Self-regulated Learning: From Teaching to Self-reflective Practice*. New York: Guilford.
- Vial, M. (1997). "L'auto-évaluation comme auto-questionnement", *Les Cahiers d'Aix*, No 12, Université de Provence, Département des Sciences de l'Education.